

پيشه سازيا چيكرنا گۆسك و جهركان ل گوندى دەرگنى

/ نقيسين : لورنس نادر

/ ومريگان : هيرش كمال

پوختە :

پيشه‌سازيا چيكرنا جهركان ب ئيك ژ كهفتين و گرنگتيرين كارين مرؤفي دهيتته هژمارتن . ، نامازميين كو ژ كولان و هه لكولانا شوونواري ب دهستشهدين، ومكو فهديتنا هندك پارچين فهخاري كو بو هزارا چاري بهري زايينن فهدگهين؛ گرنگيا نهفي كاري مللي بو مه ددنه دياركرن . ، گوندي درگني ئيك ژ گوندين سهر ب قهزا ناميدي يه و كو پشتبهستن ل سهر في پيشه‌سازيا دهكمه ن كرى و پي نافداربوي چالاكيه‌كا نابووري يا گرنگ بو گوندي ب تايبه‌تى و بو دهفهرى ب شيوميه‌كى گشتى .

جوگرافيا گوندي درگني و رهوشا وي يا تابووري و جفاكي :

درگني ئيك ژ گوندين گرنگين قهزا ناميدينيه و نافداريه‌كا ديريوكي يا هه ي ، گونده‌كى ناشووري كهقنار و خودان ئستراتيزيي دهفهرى بوويه ، روويه‌كى بازركاني بخوفه گرتيه ، زيدمه‌كى زياري بوويه كو گوندين دمروبه‌ر دچيكرنا تامانين فهخاري دا پشت بهستن ل سهر في گوندي كرينه و ههر نهف گونده زي بوويه نه‌كه‌ر كو ناميدي د نهفي پيشه‌سازيي دا نافدار ببيت. درگني ب دووراتيا 20=30 كم دكهفته باكوري روزه‌لاتي ناميدي، دناق نهاله‌كا كوور دا ژ سى لايان فه بلنداھين چيائي يه⁽¹⁾، ژباكوري (چيائي كانيازم) و ژباشوري (چيائي چه‌لى رهش)، و زلايي روزه‌لاقه بلنداھين بلنده بو گوندين كوردى يين سهر ب دهفهره نهيلئ فه (رهشاقه ، سيري ، كركو ، بهرچي) دموربه‌ردايه⁽²⁾ .

بوچوونين ل دور ناكركنا گوندي درگني :

1. نافي كهنيسه يان دي‌را گوندي دبيژني (دي‌را ماركني) پاشي هاتيه گوهورين بو ديرگني و پاشي درگني ، و نه‌فه راست و دروستتيرين بوچوونه .
2. درگني: نافي قديس (ماركني) يه و ب دي‌را گني هاتيه نافكرن و پاشي درگني .

3. درگني : نافي ژنه‌كينييه كول سهر دهستى (مارمهي) ساخلم بووي. دهمن مارمهي ل سهر دهمن حوكمي فارسي ل بهر گوندي وان دمرياز بوويه، دمركه‌هي مالى قوتايه، ژنه‌كا په‌كهفتي ل ژوورقه بوويه كو نه‌شيايه ل جهن خو رابيت و دمركه‌هي فه‌كهت، لهوما (قديس مارمهي) گوتين : ب نافي يه‌سووي دي ساخلم بي، پشتي نهفي گوتنن نهو ژن ساخلم بوويه و ل كهل خيزانا خو ناكركه هه‌لكرينه ول دور ناكري روونيشتينه و باومري ب يه‌سووي (عيسا سلاق لي بن) هينايه . پاشي نهفي ژني برياردايه ب كاري مزگيندمريئ (ته‌بشير) ل گوندان رابيت، لهوما سهرمدانا گوندان كرينه . دبيژن ل 15 چرييا دووي گه‌هشتيه نهفي گوندي ل وي‌ري مرييه و ل ديرك ب نافي وي (دي‌ر قووني) هاتيه ئافاكرن و ب بورينا سهردهمان بوويه درگني و نهف گونده بنافي وي هاتيه نافكرن ، ههتا نوكه زي خه‌لكي گوندي ل 15 چريا دووي ب بيرهينانا مار كنيئ ساخ دكهن و ل دهين⁽³⁾ .

خه‌لكي گوندي ژ نه‌توهيا ناشوورينه ، مه‌سيحينه . كهنيسه‌يا روزه‌لات يا ناشووري (نه‌ستووري) چار كهنيسه يين كهفن يين شوونه‌واري يين ل گوندي ههين ، دوو ژ وان يين قديس ماركورگيس (ئيك دكهفته روزه‌لاتا گوندي و يا ديتر ل باشوري)، و دي‌را ماركني ل روزه‌لاقا و كهنيسه‌يا مريه‌ما عهزرا ل باكوري درگني ، فه‌گيرانه‌كا هه ي كو دبيژيت نهو كه‌سني كهنيسه‌يا مريه‌ما عهزرا ئافاكري ههر نهو كهس بوو يا منارا ناميدي⁽⁴⁾ يا كهفن ئافاكري⁽⁵⁾ .

گوندي درگني ئيك ژ گوندين سهر ب قهزا ناميدي يه و كو پشتبهستن ل سهر قتي پيشه‌سازيا دهگمن كرى و پي نافداربوي چالاكيه‌كا تابووري يا گرنگ بو گوندي ب تايبه‌تى و بو دهفهرى ب شيوميه‌كى گشتى ،

دەمى مزگىنەرى ئىنگلىزى (جورج بادجەر) سەردانا دەقەرا ھەكارى كرى و دىسا سەردانا گوندى درگنى كر، دياركر كو درگنى چل خيزان و^(۶). ئەقە ئەقە پەرەكرافە كا نويى، بلا بچىتە سەرى ريزى ژمارەكا زۆر ژ خەلكى ئەقى گوندى بەرەق دەقەرىن دى يىن وەكو شەقلاو و عەينكاو مەشەخت بوويىنە لى قيان و ھەژىكرنا وان بۇ ئەقى گوندى يا بەردەوامە. ھەر وەسا ژىلى مەشەختبوونى پىلىن ئاكنجىبوونى ژى دەينە دىتن ب تايبەتى ھەكارى ژ ھەر دوو ئىلىن تخوما و تيار. ھتد.

نوكة گوند ژ پىنج خيزانان پىكدەھىت : (بو شىلا ، بو ئىشو ، بو بوبو ، بو كەوو ، بو ئامورا)، دىسا خيزانەكا دىتر ھەبوو بناقى (بو شاخرتا) بە لى كەس ژى ئەمايە^(۷). پەيوەندىيەكا بەيز دناقەرا ئاكنجىبىن گوندىدا ھەيە، پىكقە بەشدارىن د خۇشى و نەخۇشيان و رېوورەسمىن جەژنان و چوونا سەيرانان و گەريانا ناق گوندى دكەن و پەيوەندىيەكا باش ل كەل خەلكى گوندى دەوروبەر ھەنە، ئەو پىگىرىيەكا باش ب داب و نەرىت و نىتالىن بەرى دەن، ھەر خيزانەكا دەرگنى ژى ھەقائىلىن ل كەل ھندەك كەسان ژ عەشیرەتا ئەيلى يان عەشیرەتەن دىبىن دەوروبەر ھەيە، ئەبو ئەقان ھەقاران پەيضا كوردىيا دوست بكار دەھىن.

سەرژمىرىن كەقن ئامازە دەن كو ژمارا خانىن ئەقى گوندى پتر ژ (۵۰۰) خانىان بوويە و ژمارا ئاكنجىان دبوونە نىزىكى (۴۰۰) كەسان زىدەبارى ھژمارەكا مەزن ژ كاهن و شەماسە و فىركار و زەلامىن ئايىنى^(۸)، زىدەيە خەلكىن گوندى دىبىژن ل گوندى ۵۵۵ خانى ھەبوويىنە كو شوونەوارىن وان ل دەقەرا (كافلان) كاوانان يان كاوولا ھەين، ب كوردى كافل بۇ خانىن ھەرقىتى و خرابە دەھتە كۆتن.

ھەژى يە بىژىن ل دووق سەرژمىرىا سالا ۱۹۵۷ ژمارا خەلكى گوندى درگنى (۱۳۰) كەس بوويە^(۹) ژيانا ئابوورى ل گوندى درگنى پشەبەستنى ل سەر چاندنى و شىانين خويى بوويە، و سروشتى جوگرافىي ئاسى و دژوارى كوردستانا باشور ، و زەحمەتيا رىكىن قەگۇھاستن و گەھاندنى خەلكى گوندى قەدەر بوويىنە و نەچاربوويىنە پشەبەستنى ل سەر بەرھەمى خويى خومالى بەكاربەرىي^(۱۰). ل قىرى خيزانى شىانين خويى ھەنە، پشەبەستنى ل سەر چاندن و خودانكرنا تەرش و تەوالى و بازركانیا فەخارى وەك گرنگترىن

چالاكيا ئابوورى يا كو گوندى درگنى يى ناقدارە ب خودى ئەز تىنگەھم ئەقە ژ كىقە ھات، دقنىت بزقرىنە سەر دەقى عەرەبى. و ئەق پىشەسازىيە پىشكەفتى يە ب گەشەكرنا كىيارا پىكگوھورىنا كەل و پەلان دناقەرا گوند و باژىران دا^(۱۱). و سەرىكىزىدەكرن د پىشەسازىا ئامانىن فەخارى دا ب كەل و پەلىن بەكاربەر و پارەى بۇ ژيارا خەلكى گوندى وەك چالاكىيەكا بازركانى، قى چەندى ژى جەنى خۆ ل دەق زەلامىن ئايىنى و كەرۇكشانىن بىانى و زانايىن شوونەواران ھەبوويە ، رەبان بوونان تخوما^(۱۲). كو ئىك ژ گرنگترىن شاعر و نقىسەرىن ئاشوورىن سەدى ئۆزىدەيە و ھىمايى رەۋشەنبىرى و ئايىنى ئاشوورى بوو ل سەردەمى سەرھاتىيەكا شعرى (ب زمانى ئاشوورى دىبىژنى دوركسا) ل سەر (مرنا زارۇكىن گوندى درگنى) (دوركە دمومە كلىا ددرھنا) نقىسى يە^(۱۳) ئەق ھەلبەستە ژ ۹۶ دىرىن شعرى پىكدەھىت ، و ھەر دىرەك ژ چار رىزكا و ھەشت كىشەيا بخۇقى دگرىت، ل سەر ستوونىن نە ھندى ئىك دابەشبوويە ، بەھرا پترىا جارا بەيتا دووق دا دەستىدكەت ب پەيقەكى يان ئەو رستەيا بەيتا بەرى وى دووماھىك زىدەيە ھاتى، ئانكو پەيضا دووماھىكى ژ بەيتا بەرى وى ، دووبارە دبىت ددبەيتا دووق دا دەھىت ، و ئەقە تەشتەكە ل دەق شاعرىن قى جورى ئەدەبى كو دىبىژنى دوركياسا، و شاعرىن مەزن يىن سريانى پى دىبەرنىاسن وەك مار نرساى^(۱۴) ماموستاين مەزن(۱۵). ولقىرە رەبان يونان تخوبى ئەوى پىشېىنى و ھۆشداريا دژواريا گوندى دياركرى ب مرنا زارۇكىن وى ب ئىشا كران و كوژەك و كارەساتىن و كرىيە درامايەكا شعرى كو دى ل قىرى ھندەك بەيتان بۇ ھەمە قەگىرىن يىن و ل سالا ۱۸۶۹ز قەھاندىن، و بۇ زانين ئەق بەيتىن ل ژىرى نە ل دووق رىزبەندىا ھەلبەستى يە بەلكو مە ھندەك بەيت زەدەستىكى و نىقەكى ژىكرتىنە.

سەرژمىرىن كەقن ئامازە دەن كو ژمارا خانىن ئەقى گوندى پتر ژ (۵۰۰) خانىان بوويە و ژمارا ئاكنجىان دبوونە نىزىكى (۴۰۰) كەسان زىدەبارى ھژمارەكا مەزن ژ كاهن و شەماسە و فىركار و زەلامىن ئايىنى

(بکو کنو) دمەنی دروستکرنا
فەخاریا لساڵا ۱۹۹۰

نامەیه‌کا نەئیسێ ژ لیڤا زیا داود بۆ خویشکێن خۆ و ژانویا سولتان بۆ خەلکی گوندی خۆ و تەناهی بو هەرمز و ژارادەق کچێن وی وی کەلی گوندیێن عاقلدار سلافا بگەهینە هەرمز و نانی هەتا هەمانێ پێ بحەسیت بو مەرگوددی و هیلانی^(۱۰)

چەوانیا چێکرنا ئامانێن فەخاری ل درگنێ :

چ پێنەفێت هەبوونا هەر پیشەیه‌کا دەستی یان پیشەسازییه‌کا مللی دناڤ وەلاتەکیدا ، بەلگەیه‌کی گرنگە ل سەر رەسەنەتیا فی وەلاتی و کویراتیا رەه و ریشالین شارستانی . پیشەییێن دەستی هینمایه‌که ژ هینمایێن داھینانی و پیشەسازیا فەخاری ژێ پیشەیه‌کا کەقنە ل گوندی درگنێ کورۆلەییێن وی ژ بابکالین خۆ و مەرگرتیە و فیروینیە لەوما ب کەقنترین گرنگترین پیشە دەیتە هژمارتن .

مروقی هەر ژ دەستپێکا هەبوونا خۆ ل سەر روویی عەردی کار ل سەر تەقنی کرییه بۆ دروستکرنا کەلوپەل و پێدقیاتیێن خۆ یێن رۆژانە ئەڤ تەقنە بۆ پیکهاتیێن رەق فەگۆھاستییە ئەڤە ژێ پشتی هەشک بوونا وان ل بەر هەوا و سۆتتا وان دناڤ ئلگریدا . مروقی ل هزارا چاری بەری زایینی دولا با هیدی هیدی چیکریه پاشی یا بلەز کو ب نووترین شورەش د چەنداتییا بەرھەمەیانانیدا دەھاتە هژمارتن . پێشەچوونا پیشەسازیا فەخاری ل چینی هەر ژ هزارا دووی بەری زایینی دەست پیکریه .

ل هزارا پینجی بەری زایینی مسرین فیروینی و عیراکی یێن ئاشووری و بابلی پیکهاتەیا تەقنا ب دەستی ل پەرستگەهان و پاشی خانین کەسین سەر ب چینا بلند ماقوول بۆ چیکرنا پەیکەریێن خوداوەندان و ئامانین فوخاری و کارین مەزن بکارهینانینە^(۱۱) .

گ ————— وە ل بن

بەین و بەری خۆ بەدەنی گەلی لاو و زەلامین گوندی بۆ مە خەبەرەکی نوی هات ژ کومەکا لاوین گوندی خەبەرەکی نوی و دروست و بەدنگەکی ئەڤە ناگونجیت، دقیت بزقیرینە سەر دەڤی سەرەکی و عەقلی بەرفرەه و ژعەقلی سەرکەفتی ئەف نامە ها ئەو ئەف نامە یا فەرکریه^(۱۲) بەس تازی بۆ مە دروست بکەن و بەس ل سەری خۆ بەدەن چونکی هین ژدرگنی دی هین ل دەڤ و مە ل وەلاتی مە مە دی رینن سوپاسیا وی خودای بکەن یێ ئەم داین ئەوی ئەم دانایینە بەرامبەر دادگەھی ل درگنی دناڤ وان ئەتینا (تور = ئاتونا) تازی دانای و دناڤ مەملەکەتا وی ب ئازادی ئەم داخاکرین .

د بەیتین شعریێن سەری دا شاعر خەلکی گوندی خۆ هشیار دکەت ب دەنگویاسی مرنا زارۆکین گوندی درگنی ب نەخۆشیا کوژەک و گران و کارەساتین ژینگەھی یێن تۆشی وان بوین .

درگنی دەیکا خەمین نەقیان ژوان ئاتینین تیدا ئافاکری چ مفا ژوان ئاتینا کە هشتیە مە ژلی نەساخی و ئیشین کوژەک^(۱۳)

ئەڤ بەیتین ژیکرتی و کاریگەریێن سەری بەلگەنە ل سەر دوویاتی نەخۆشی و دەرد و ویرانیێن تۆشی فی گوندی بوین^(۱۴) ، و د بەیتا شعری دا ئەوا زاراقی (امونا) تیدا هاتی ئەو تەنوور و ئیتوونە یا ئامانین درگنی (فەخاری) تیدا دەیتە^(۱۵) ئیتوون کرن ، ئەڤ بەیتا شعری دەسەلینیت کو ئەڤ پیشەسازیە ل گوندی درگنی بەری سەدی نۆژدی هەبوویە چونکی ئەڤ هەلبەستە ل ساڵا ۱۸۶۹ز هاتیە نەئیسین و ئەڤ پیشەسازیە ل گوندی درگنی نوی نینە بەلکو ب چەندین سالان بەری نەئیسینا فی هەلبەستی یە لەوما دیسا نافی ئیتوون تیدا هاتیە و ئەڤ ئیتوونا ترمز یا خەلکی گوندی یە ، دیسا دی بەحسی هەندەک بەیتان کەین یێن نافیێن هەندەک ژ خەلکی گوندی تیدا هاتی و وەکی ل سەری ژێ مە دیارکری ئەڤە هەندەک بەیتین ژیکرتینە و ل دویش ریزبەندییا دیران نینە .

پیشه‌سازیا فه‌خاری د وه‌لاتی دووروو باران (عیراق) دا ژ پیشه‌سازیا د هس‌تییکی دهینه هژمارتن، نه‌قه ژی سنووره‌کی فه‌بریوویه دناقه‌مرا دوو قوناغین چه‌رخین دیرۆکی نه‌و ژی قوناغا به‌ری فه‌خاری و قوناغا فه‌خاری... بۆ ههر قوناغه‌کا دیرۆکی تهرز و شیویه‌کی فه‌خاری د هس‌تیشانگری هه‌یه، دیسا بۆ ههر ده‌قه‌ره‌کی تهرز و شیویه‌کی تابه‌تی هه‌ی و فه‌کۆله‌ر ب وی چه‌ندی دشین سه‌رده‌مین چه‌رخین ده‌می د هس‌تیشان بکه‌ن بۆ ته‌خین شوونه‌واری نه‌وین شکه‌ستی یان نامانین فه‌خاری یین کوچ جهین شوونه‌واری ل وه‌لاتی دووروو باران ژی قالا نینن^(۲۲).

شکلن مزهریه نه‌وا بو
فه‌خارنا ئاشن وجانی
ده‌یته بکار نینان

میژوونقیسی موسلی یاسین نه‌لعمه‌ری به‌حسنی گوندی درکن (درگنی) کریه : ژ گوندین ئامیدییه ((رؤوس القلاووین السود والحناتم الحمر واسمهم الشاهر البرانی))^(۲۳)، زیده‌باری به‌ره‌مین کازایی و رووه‌کی و گیانه‌ومری و هریی بۆ چیکرنا شه‌ملک (سجاده) و جلکا، دیسا ئامیدی به‌رنیاسه ب پیشه‌سازیا نامانین فه‌خاری وه‌کی گۆسک و جه‌رکان نه‌وین ل گوندی درگنی دهینه چیکرن^(۲۴). هؤسا گوندی درگنی نه‌ف ناقداریا دیرۆکی یا چیکرنا فه‌خاری بۆ خو چیکره‌ یا کو بوویه پندقیه‌کا روژانه بۆ خه‌لکی ده‌قه‌ری و باژیر و گوندین دموروبه‌ر، ههر چه‌نده زیدمیرین دیرۆکی ئامازه ناده‌نه هه‌بوونا فی پیشه‌سازیا ل گوندی درگنی، به‌لی یا خه‌لکی گوندی دیاردکه‌ن کو نه‌فه پیشه‌سازیه‌کا که‌له‌ک که‌فنه وان پاراستن ل سه‌ر هه‌بوونا وی کریه و پیشکه‌فتنا وی و ناقداریا وی سه‌لماندا که‌فناریا وی یه، و کریارا چیکرنا نامانین فه‌خاری پیشه‌یه‌کا پشت و پشت و میراتگری و ده‌گمه‌نه ل ده‌قه‌ری.

پیناسه‌یا فه‌خاری :

ههر تشته‌کی ژ ته‌قنی ده‌یته چیکرن کو یی تهر و ب سۆتنی ده‌یته هسک کرن، و پیناسه‌یا گشتی نه‌و پارچه‌یه یا ژ ته‌قنی ده‌یته چیکرن کو یی تهره پاشی ده‌یلن هه‌تا هسک دبیت، دسوژن دبیته فه‌خار، و په‌یقا فه‌خار داننه ل سه‌ر، نه‌فجا فه‌خار نه‌و ماده‌یه یی ب ده‌ستی یان ب ئامیره‌کی یان قابه‌کی ده‌یته چیکرن پاشی هسک دکه‌ن و دکه‌نه د فرنان دا ب ئینگلیزی دبیزنی (Earth Ware) و ب فرهنسی (Terrecullie) و ب ئەمانی (Keramike) و ب یونانی (Tesracotta)^(۲۵).

کریارا چیکرنی بۆ سە قوناغان :

کریارا چیکرنی ژ هەلبژارتنا ئاخى دەستپىدکەت، ب دەستی دکەنه تەقن و پاشى دکەنه د فرنیدا دیاره ئەگەر بەرھەمى دووماھىیا کارى فەخارەکا دەستی یا جوان بیت و شىوہ و تەرز و قەبارا وى گونجای بیت؛ دى بازارەکا باش بۆ ھەبیت و خەلکى گوندى و یینن دەوروبەر دى سەرزىدە کەرن و فرۆتنى ل سەر کەن یان دى ل گەل بەرھەمىن چاندن و ئلژەلداری و نیچىرى نالەگۆر کەن. و ل قىرى دى باسى چەوانىیا چیکرنا تەقنا تايبەت یا فەخارى و قوناغىن چیکرنا جەرکان ل گوندى درکنى ھەتا کو دکەھیتە دەستى بکاربەرى کەین

أ - قوناغا کۆمکرن و سەروبەرکرنى :

بەرى بچینە دناف بابەتى پىشەسازىیا فەخارى فەرە ل قىرى ئامازى بدىنە تشتەكى كو ئەو زى جوړى ئاخى یە یا د پىشەسازىیدا دەھیتە بکارئینان ، ل قىرى دوو جوړىن ئاخى یین ھەین ، جوړى ئىكى بۆ چیکرنا گوسکانه ھەر ئەو جوړە یى بۆ ئامانین دىتر بکاردەھیت ، و قى جوړى ژ گوندین (سکەى ، دىرى ، بەرچى) ئەف گوندە دەوروبەرى گوندینە و خووى لى زىدە دکەن، و ھندیکە ئەو ئاخا بۆ چیکرنا ئامانان بکاردەھیت ژ جھەكى ھەر دناف گوندى دا دئینن دىبژنە وى جھى (قەندالى)، قى جوړى وەكى جوړى دىتر خووى لى زىدە ناکەن ، پاشى دبنە جھى کارى یان سەخىبرى ، پاشى رادبن ب پاقرکرن و موخلکرنى دا باش بکیر فەخارى ھەیت ، چونكى بۆ فەخاريا دقیت ئاخ یا پاقر بیت ، ئافى دکەنه ئافى دا ببیتە تەقن ، پاشى تەقنى ھەفیر دکەن و دکەنه دناف پارچەکا پەرۆكى (قماشى) و ئاخى ب ئافى درەشینن ب قوناغ قوناغ و ھەفیرکرن بەردەوام بیت ھەتا باش نەرم بیت دا فەخارى باش بیت ، کریارا ھەفیرکرنى ماومیەكى قەدکىشیت ھەتا بکیر پارچەکرنى ھەیت ، ب قەبارەمىن ھندى ئىک ل دوو قى جوړى ئامانى، دى میننە دبن پەرۆكى قە دا ژ ھشکبوونى بەھیتە پاراستن.

ب - قوناغا چیکرن و پىشەسازىی :

قوناغا دووى ژ قوناغىن پىشەبى و ھونەرى دەھیتە ھژمارتن ، یا کو کارساز رادبیت ب دانانا خوئى ل سەر نامىرى پىشەسازىی ، دىبژنى (خانوسا)^(۳) پاشى تەقنى ل سەر خوئى دا کو پىشە نەنویسیت ((گوندى درکنى یى جیاوازە ژ جھین دى د وارى چیکرنا فەخارى و جوړىن وى ئەو نامىرىن کو بۆ ئەقى پىشەسازىی دەھینە بکارھىنان)) بۆ چیکرنا ئامانان ب ھەر دوو دەستان ئەف نامىرە دەھیتە زقراندان ، و بۆ چیکرنا وى دوو رىکىن بکارئینانى یین ھەین بۆ چیکرنا ئامانین فەخارى بە لى گوندى درکنى ب ئىک رىک جىدکەت ئەو زى رىکا دولاب (خانوسا) و ئەفە ژباشترین رىکىن بکارئینانى یە ژ بەر لەزاتیا چیکرنى و باشیا کارکرن وى و گەلەکیا بەرھەمى، بەرى ئامان ھشک ببن نەخشەیان ل سەر جى دکەن .

ج - قوناغا ھشکرن و ئىتوینى :

پشتى فەخارى دەھینە ھشککرن پىدقى ب سۆتنيیە دا کو بکیر بکارئینانى بەین و ھەرەمسا پتر موکم وقایم دبن، بۆ ئەقى مەبەستى زى دى ئامانى داننە ئافى فرنەکا تايبەتدا ئەو فرنا ل گوندى درکنى دەھیتە بکارئینان دىبژنى ئاتونا (تور) ئەف قوناغە ب دووماھىک کریارا چیکرنا فەخارى دەھیتە ھژمارتن، ئەف ئامانە بۆ ماومى نە ژ ھەپشەكى کىمتر یان پتر دەمیننە وەسا ، دا کو ھەمى وەكى ئىک ھشک ببن ، نابیت بەھینە ئىتوین کەرن بى ھشک کەرن ، پشتى ھشککرنى بۆ جھەكى دىتر دەھینە قەگۆھاستن بۆ ئىتوینکرنى ، دى داننە دناف بەرمیلەكى دا یان دناف ئامانین مەزن مەزن دا نەشکىن و بەھینە پاراستن ، پاشى دى کەنە دناف فرنى (تور) دا و ئاکرى بۆ چەند دەمژمىزان شارىنن و پاشى دى فەخارى جىبن و ب ھشبارى دى زى ئیننە دەر دا کو فەخارىەکا بەیز جىبیت بکیر بکارئینانى بیت.

باپىرى ئقىسەرى (مخو زکە) بەرامبەر ئاتونى دا دەمى قەلاندا کلوسکان

چەند نموونەيەك ژ ئامانېن درگنى (فەخارى)

ل درگنئ :

چيكرنا ئامانېن كوندى درگنى جودايە ژ چيكرنا ئامانان ل دەقەرېن ديتەر ژلايى ريكاً چيكرن و ناميرين كارى و جۇرى ئاخى ، ديسا تەرز و شيومەين درگنى و بكارئىنانا وان ، ل درگنى كەلەك جۇر دەينە چيكرن و بۇ كەلەك مەرەمان بكاردەين وەك هەلگرتنا خارنى و ئاڧا قەخارنى و جوانكارى و مەرەمىن ديتەر ، دقى تەمورى دا دى بەحسى ھندەك ژ وان جۇران كەين و ناڧ و پيگھاتە و بكارئىنانان وان دياركەين :

۱۵. دەولينكى : بۇ كەلەك مەرەمان بكاردەيت وەك پاراستنا ئاڧى و كەرەستەين خارنى و كۆشتى .
۱۶. قاپە : قەبارە مەزەنە و ئامانېن درگنى (فەخارى) دكەنە دناڧ دا ل دەمى تەفخىرى .
۱۷. تەلمە : بۇ پاراستنا ئاڧى و مەيى و مورەبايى بكاردەيت .
۱۸. شكەلە : ئانكۆ تەشت بۇ ھەقىركرنى و ھەرەسا بۇ شووشتنى و جلك شووشتنا ب دەستى بكاردەيت .
۱۹. پيشوكە : بۇ شووشتنا دەستان بكاردەيت .
۲۰. ئاڧ دزە (كۆلدانك) : ژ سى تەخان (تەبەقان) پيكدەيت .
۲۱. قوسرىە : بۇ لاندكىن ھژاندنا زارۇكان بكاردەيت^(۲۷)

ديسا ھىشتا كەلەك جۇرىن ديتەر يىن ئامانېن درگنى يىن ھەين مە ژ بەر كەلەكيا وان ھەمى نەگوتن و ھەمە جۇريا بكارئىنانان وان ل وى دەمى بۇ نموونە بۇ مەرەمىن لىنانى و كەل و پەلېن قەخارنا چايى (ئىستكانى چايى) يان گلاسى چايى يى شووشەي و قورىكى چايى (چادانك) .

(ايشورده) موختارى كوندى درگنى
ودانانا كلوسكا دناڧ ئاتونى دا

۱. كەجە : بۇ ئاڧا قەخارنى دەيتە بكارئىنان .
۲. بورە : بۇ پاراستنا سىياتيان .
۳. جلكسە : ب تەرزى (شيوەين) سەتلكى يە دەمى چيل دەيتە دۇشېن (شيرى دۇشتنى دكەنى) .
۴. زاورتە زورتا (كلوسكا بجيك) : دوو جۇرىن ھەين مەزەن و بجويك ، يا مەزەن بۇ شووشتنى دەيتە بكارئىنان و يا بجويك بۇ پاراستن و قەخارنا ئاڧى .
۵. ھەمبەلى : بۇ پاراستنا مەي بوو و خەمەر دكرە تيدا .
۶. كوازە : بۇ پاراستن و قەخارنا ئاڧى .
۷. تلموشكە : قەبارە بجووكە و بۇ پاراستنا ئاڧا قەخارنى بكاردەيت (مەتاركى ئاڧى) دەمى كارى ل چياي بكاردەيت .
۸. شدونكى : ژ دوو پارچەيان پيكدەيت بۇ پاراستنا ئاڧا قەخارنى بكاردەيت .
۹. شمشيكي : بۇ ئاڧا قەخارنى دەيتە بكارئىنان .
۱۰. سىندكە : ھەقىشيوەين شىندوكى يە بەلى بجووكترە و ئەڧ جۇرە ژى ژ دوو پارچەيان پيكدەيت .
۱۱. دوو قەدا : ئانكۆ دوو پارچە و يا ديارە كو ژ دوو پارچەيان پيكدەيت .
۱۲. سى قەدا : ئانكۆ سى پارچە و ئەڧ جۇرە يى ديارە كو ژ سى پارچەيان پيكدەيت ، بۇ پاراستن و ھەلگرتنا پيگھاتەيىن شيرى (سىياتيان) بكاردەيت .
۱۳. سىندانە : ئيك ژ جۇرىن ئامانايە و بۇ پاراستنا ئاڧى بكاردەيت .
۱۴. دىيكى : بۇ قەخارنا ئاڧى بكاردەيت .

دوو : کریارا ب پارەى :

کرینا ب پارەى، ئەووە کو کریار ب کۆم بەرھەمى دکریت و باشى ب ریژەکا بلندتر وان ل بازارین دەورۆبەر دفرۆشیت، ئەقە ژى بۆ ب دەستقەئینانا فایدەى، نانکۆ فرۆشیاری ب کۆم رادبیت ب فرۆتتا بەرھەمىن وی ب چەنداتیەکا مەزن بۆ بازرگانین پشکەیی (پارچەیی / کت)، کو بازرگانى ب کت ژى دشیت مفای ژ جوداھیا بەای بکەت دەمى کەل و پەلەکى کت دکریت، و د ریکا دووی دا بازرگانین گوندین دەورۆبەر چەنداتیەکا مەزن ژ گوندى درگنى دکرن و ل گوندین خۆ ب شیومەکى کت دفرۆشەن یان بەرامبەر دا خزمەتگوزارى فەخاریان پیکدگوهورن کو بەایى وی بەرامبەر بەایى بەرھەمى ھەقبەر بیت بشیومەى پارمى کت ل گوندین وان.

سەئ : بریکار :

ئەو کەسە یى دبیتە بریکارى فرۆتتا کەل و پەل یان ھەر خزمەتگوزاریەکا بۆ کومپانیەکا دەستنیشانکری، بەرامبەر کۆژمەکى یان ریژمەکا قازانج (فایدە) دەستنیشانکری، و ل ھندەک دەمان دبیتە ب بەلاقکەرى سەردەمیانە بەیتە نافکرن ، نانکۆ کەس یان جەئ سەردەمیانە کو بتنى ب ریکا وی ئەو کەل و پەل یان خزمەتگوزاریا دەستنیشانکری بەستدکەقیت ، ناقبزیقانە دناقبەرا ژیدەرى بەرھەمى و بازرگانى بۆ نموونە رادبیت ب قەگۆھاستنا نامانین فەخارى ژ نامیدیى بۆ سیکین مووسل و بازرگان رادبیت ب فرۆتتا وان ل سیکین مووسل یان دەقەرین دەورۆبەر^(۲۹).

ھۆسا پيشەسازیا نامانین درگنى بۆ گوندى درگنى روویەکى بازرگانى و نابوورى یى گرنگ بخۆقە دیت بۆ ھەر ئیکى ھەزا کارى ھەى ژبلى چاندنى و کارى بخودانکرنا تەرش و تەوالى و قى پيشەسازىی دمرگەھى دەلیقەیا کارى بۆ گەلەك خودان ەمرەبانک و رەواجەیا فرۆتتا گوھدریژ و ھەسپان یین کو بۆ بارھەلکرتنا جیایى ژ دەقەرى دیتەر دەینە بکارئینان بۆ گەھاندنا فەخاریان ەمک ئالاقەکى دەستپیکى بۆ قەگۆھاستنا ریکین ھشکایى.

بازرگانیا نامانین فەخارى ل گوندى درگنى :

بازرگانى کۆمەکا کریتین کرین و فرۆتتا خزمەتگوزارى و کەلویەلان ب خۆقەدگریت خزمەتگوزارى و کەل و پەلان بخۆقەدگریت، و ژیناسەیین دیتەر بۆ بازرگانى کریارەک یان ئەو کارە یى کرینى یان پیکگوهورىن یان فرۆتتا کەل و پەلان، ئەقجاً ب ریکا کۆم یان کت و پارچەیی، ەمکى بازرگانى کو دەمرینەکە بۆ ەسفا کۆمەکا چالاکیین رەواجى ژ پىخەمەت ھاندانا فرۆتتا کەل و پەلان و کرینا وان ، بەیدابوونا بازرگانى یا بەیدابوونا پارەى و کریارین سەرزیکرتى قە کریدایە ب کۆمەکا بېردۆزین نابوورى کو شرۆقا ئەگەرىن پەیدابوون و پيشکەفتتا وی کریدای ھەر دوو جوړین سەرەکى یە (بازرگانیا نافخۆ و یا دەرقە)، دیسا ئەق بېردۆزە پشکدارىی د دەستنیشانکرنا ھۆکارین سەرکەفتتا بازرگانىی دا دکەت، و سروشتى قازانجا تابىتە ب وی قە و ئەو نامارزین د جەئینانا وی دا دەینە بکارئینان^(۲۸). و مروقى دەستپیکى کۆمەکا قان چالاکیین نابوورى دژيانا خۆ دا کرینە ژوان ژى چاندن و پيشەسازى و خودانکرنا پەزى و تەرش و تەوالان ، و پيشەسازیا فەخارى ھۆکارەکى نابوورى یى گرنگ بوو بۆ ئەو گوندین کو پشتەستن ل سەر پيشەسازىی دکرن ، و ستوونەکانابووریا گرنگا گوندى درگنى بوویە، پیدقیاتیەکا بازارى نافخویى دەقەرى و ھەرەسا بازارین دەورۆبەر، یین ەمکى مووسل و دەشتا ئەینەوا و دەقەرىن ئاکرى و زىبار و تەنانەت گوندین دوور یین دەقەرا ھەکارى و وانى دابین کرىیە. ب ھەکارى و وانى قە کو ب فەخاریا درگنى بەرنیاسە ، پشتى تمام بوونا کریارا چیکرتى و ئیتوینکرنا فەخاریا وان نامانان دەنە سوبکى دا کو بفرۆشەن گوندین دەورۆبەر و دەقەرىن دوور و ب چەنداتیەکا مەزن دەنە بازارین نامیدیى کو بوویە سیکەکا سەرەکى بۆ فەخاریین درگنى ب ھەمى جورانقە قە.

بازرگانى ب سەئ شیومەیان :

ئیک : کۆمەک ژ کریارین بازرگانى یە کو ھاریکارە بۆ کریارى ل سەر کرینا خزمەتگوزارى یان کەل و پەل، ژپىخەمەت بکارئینانا وی ب شیومەکى کەسى و زانینا بازرگانیا پارچەیی کو فرۆتتا خزمەتگوزارىین و کەل و پەلین تاکەکەسى ل سەر شیومەى یە کەیین دەستنیشانکرى یان پارچەیان و پشت بەستنا قى جوړى ژ بازرگانى ل دەستپیکا وی ل سەر سەرزیدەکرئییە دناقبەرا جوړین بەایى وان ەمکى ئیک ، و باشى بەرەلاقبوونا دکەل بازرگانین کەرۆک و پشت بەستنا سەرکەفتتا وی ب شیومەکى سەرەکى ل سەر بەرفرەمى و بەردەستى یا بەرھەمى داخوازکرى یە ، خەلکى گوندى کەل و پەلین خۆ بۆ فرۆتتى دەنە بازارى و ھندەک کەل و پەلین دیتەر پيشقە دئین.

ئەنجام :

ئامانن فەخارى ل گوندى درگنى ھەر ژ بەرى چەندىن چەرخان ھەبوو، كىمبوونا قى پىشەسازى قەدگەرىت بۇ بەرھەمئىنانن سەردەمىانە و پىشكەفتى و بەرھەمىن بىگھورك جەنى وان كرت و پىدقيا گوندى ب فەخارىا نەما بۇ پاراستنا كەرستەيىن خارنى و تەزىكرنا ئاقى و چىكرنا وان نەبوو پە سامانەكى ئابووۋى و دەرازىنكەك گرنگ بۇ گوندى ، بەلى ئەق پىشەيە ماىە دىبىردانكا كەلتورى دا كو خەلكى گوندى شانازىن پىبەن و پاراستنا وان ھاتىە كرن دا كو بىمىن ۋەك ئىك پىشەسازىن گرنگ و جوانترىن ھىمايىن قى دەقەرى.

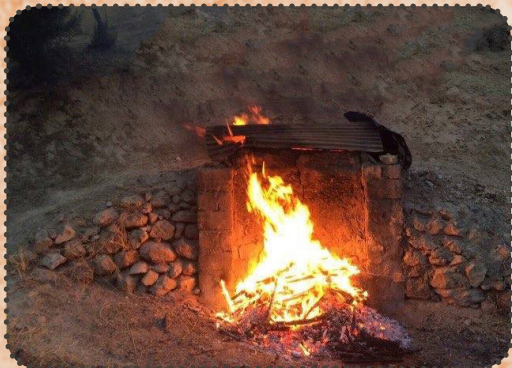
ئاكنجىيىن ۋەلاتى دناقبەرا دوو رووباران (بلاد مابىن النهرىن) (شارستانيا كەقن) ۋەك پىدقيا تىەك ھەر زوى دەستپىكرىە و ب شىۋەيىن جودا جودا بۇ مەرەمىن پاراستنا خارنى و قەخارنى و پىدقيا تىيىن دىتر يىن ژيانا روژانە ۋەك چاندن و نىچىرى و شقانبا پەزى ، و دەمى پىشەسازيا دەستپىكى بوو پە ئالاقەك بۇ پركرنا پىدقيا تىيىن خەلكى و دىنىات دا نەخودان رەھەندەكى جوانىيى ، فەخارىيىن گوندى درگنى ژ پىدقيا تىيىن فەربوو بۇ ھەر مالەكال دەقەرى بۇ بكارئىنانا كەلەك مەرەمان ژ وان ژى بۇ پاراستنا كەرستەيىن خارنى و ئاقا قەخارنى و جوانكارىيى كەلەك مەرەمىن دىتر ، و ئەق پىشەسازىە پتر ژ پىشەسازىيىن دىتر ھاتىە بكارئىنان ، لەوما داخوازىيىن ل سەر

جورتن جىواز ژ ئامانن
فخارىيىن گوندى درگنى

نموونە ز جورى
(سندان) ئونىتان

ۋىنى ئاكرى د ئاتونا دا بشى
شىۋەى دەپنە قەلاندن

ئاتونا تەئىرى خەلكى گوندى
درگنى بو قەلاندنا فەخاران

پەر اوئیز :

۱. عبدیشوع ملکو اشیا، هوجی عم سیمما أحرنا درین شم یونن تخومنیئا، بغداد، ۱۹۹۷، ف. ۸۲.
۲. سەردار هیتوتی، ناحیا دیزه لوک، ئینسکلۆپیدییا پارنیزکەها دھوک، ۲۰۱۸، ل. ۳۱۸.
۳. عبدیشوع ملکو اشیا، مېوعا عیبرا، ف. ۸۴.
۴. منارمیا نامیدیئ : ئیک زیمرکەفتیرین کارین بیناکاریا دیروکا کەلا نامیدیئ ل سەر دەمی عیمادەدەدین زەنکە لسا لا ۵۳۷مش/۱۱۴۲، بەرفرەهیا سەزێن و نووژەنکەرن ل سەردەمی سۆلتان حسین وەلی بو (۱۵۳۳-۱۵۷۳) بێلنداھیا وی دکەھیته ۵۷. عماد عبدالسلام رۆوف، المعجم التاريخي لاماره بهدينان، اربيل ۲۰۱۱، ص ۱۰۷-۱۰۸.
۵. عبدیشوع ملکو اشیا، مېوعا عیبرا، ف. ۸۳.
6. George Percy Badger, The Nestorians and their Rituals with the narrative of a mission to Mesopotamia and Coordisan in 1842-1844 and of a late visit those countries in 1850, VI , London ,P393.
۷. دیدار دکەل بەرینز خوشابا عودیشو سولتان، باژیری دھوک ۲۰۱۹/۱/۵
۸. عبدیشوع ملکو اشیا، مېوعا عیبرا، ف. ۸۲.
۹. هیزش کەمال ریکانی، عەشیرتەین بەھدینان ۱۵۱۴- ۱۹۱۹، سەنەترئیشکجی بو قەکوئینین مەرقاھیتی - زانکویا دھوک، (دھوک : ۲۰۱۹)، ل. ۷۰.
۱۰. کامران عبدالصمد احمد الدوسکی، کوردستان العثمانية في النصف الاول من القرن التاسع عشر، دھوک، ۲۰۰۲، ف. ۴۷.
۱۱. المصدر نفسه، ص. ۴۷.
۱۲. ریان یونان تخوما (تخویی) - یونان کورئ قەشە دیلو کورئ قەشە ئیسرائیل ه لسا لا ۱۸۳۲ لگوئدی تخوبا ناڤین ل دقەرا هەکاری ژدایکبویە، بنەمالا وان لچەرخی ۱۳ ژەرەیلئ دجنە هەکاری ژیمەر هەندەک کاودانین سیاسی ولسالا ۱۸۸۶ ل دجیته بەر دلوقانیا خودی. عبدیشوع ملکو اشیا، مېوعا عیبرا، ف. ۱۳- ۱۴:
۲۰. روبین بیت شموئیل، المصدر السابق، ص ۴۶۲-۴۶۵.
۲۱. علی عقیف علی غازي، بدو العراق والجزيرة العربية بعیون الرحالة، لبنان، ۲۰۱۶، ص. ۲۸۵.
۲۲. علی شحیلات و عبدالعزیز الیاس الحمدانی، مختصر تاریخ العراق (تاریخ العراق القديم المعالم نصف الاول من الالف السادس قبل الميلاد- ۶۳۷ ق.م.) ج. ۶ بیروت، ۲۰۱۱، ص-ص ۱۰۵-۱۰۶.
۲۳. یاسین العمري، تاریخ محاسن بغداد وهو تهذيب غاية المرام، ت: معیاد شرف الدین الکیلانی البغدادي، بیروت، ۱۹۷۱، ص. ۲۰۲.
۲۴. محفوظ العباسي، اماره بهدينان العباسية، الموصل، ۱۹۶۹، ص ۱۳-۱۴.
25. https://civilizationlovers.wordpress.com/2012/09/05/8472/?fbclid=IwAR1_Is8LabF259zaIrdTKmqV-AN7Eb8t35k-5Zwn-ZIIaQOJE7bu5jAaCTm0.
۲۶. خانوسا : ئەو نامیرە ئەو جەرک وگوسک و فەخار پنی دروست دکەن، دقئ سەردەمی ژناسنی هاتیە دروستکرن ئی بەرئ ئەف نامیرە بەداری کەزانی دەهاتە دروست کەرن، ژس بەشا پیک دەهات بنیرە وینئ ژمارە (۱)
۲۷. دیدار دکەل ایود زیا یوخنا لباژیری دھوکئ نینوی، ۲۰۱۴، ص. ۵۶.
۲۸. روبین بیت شموئیل، المصدر السابق، ص ۴۵۶-۴۵۷.
۱۶. روبین بیت شموئیل، المصدر نفسه، ص ۴۶۰ - ۴۶۱.
۱۷. روبین بیت شموئیل، المصدر نفسه، ص ۴۶۰ - ۴۶۱.
۱۸. تكملة القصيدة او الدوركتا كاملة باللغة العربية روبین بیث شموئیل، مصدر نفسه، ص ۴۶۰-۴۸۱؛ وكذلك توجد نص الاصلی من هذه الدوركتا باللغة السريانية في كتاب (كوجي لکاتب اودیشو ملکو اشیا) ص ۷۱-۸۱.
۱۹. ((اونا = ئاتونا)) - ئەو جەه ئەوتی فەخار ئی دقەلینن نامانا دکەنە تیدا وەک فرنیسە وئاکری دبهردەمی بو دەمی جەتد دەمزمیزا بنیرە وینئ (۲) و (۳).